

הרב זאב יורב

מזמור שיר חנוכת הבית לדוד

תוכן:

א. שאלות

ב. מפרשי הפרק

ג. ביאור עומק

ד. מסקנות

ה. סיכום

מזמור ל' נאמר בכל יום בפתיחת פסוקי דזמרא. לכן העיון בענייניו תורם להבנת חלק מהתפילה שמהווה כשער הכניסה בפיתחה של התפילה כולה.

א. שאלות

א. ניתן לראות שכמעט כל המזמור עוסק בשמחת החולה שנתרפא מחוליו: "ארוממך ה' כי דליתני... שועתי אליך ותרפאני... חייטני מירדי בור... מה בצע בדמי...היודך עפר...", ויש לשאול למה תיקנו שכל הציבור יאמר זאת?¹

ב. עוד צריך להבין מה הקשר בין פתיחת המזמור: "שיר חנוכת הבית", לבין המשכו בעניין ההתרפאות?

והנה בדברי חז"ל מצינו התייחסות למזמורנו:

ג. במשנה מסכת ביכורים ג, ד כתוב שכשהגיעו מביאי הביכורים לעזרה פתחו הלויים בשירת ארוממך ה' כי דליתני (פס' ב), ושואלים מפרשי המשנה מה הקשר בין המזמור לבין הבאת הביכורים?

ד. בפסיקתא (מובאת ברש"י על מזמורנו) נדרש המזמור על מרדכי, אסתר ובני דורם, ושוב צריך להבין מה הקשר לשם.

ב. מפרשי הפרק

והנה העסיקה שאלתנו השניה כמעט את כל מפרשי המזמור:

המצודות מפרש את כל הפרק כעוסק במחילת העוון, שמשול למחלה. מתור הבנה זו עולה שאין לדוד חולי ומיתה גדולים יותר מאשר אי שלמות הקשר שלו עם אלקיו, וחששו שה' כועס עליו, ועל כך מתחנן הוא כבעל יסורים החושש לחייו, ואינו צריך לומר שלא מדובר במחלה גופנית. ומתרץ המצודות על פי זה את הקשר לחנוכת הבית, שבחנוכת המקדש ע"י שלמה בנו, התברר לשונאי דוד שה' סלח לדוד על חטא בת שבע. לדבריו, משמשת הפתיחה

1. יש לדעת שהאר"י הוא שביסס את מנהג הספרדים לומר את המזמור, ונימק על דרך הקבלה. ובסידור "אזור אליהו" תמה למה נכנס המזמור לנוסח אשכנז, הואיל וטעם האר"י לא שייך לנוסח זה, עיי"ש. ואנו ננסה לבאר בע"ה על דרך הפשט.

של "חנוכת הבית" כהתנצחות כנגד יריבי דוד, כיוון שהיא מהווה הוכחה ש"שוועתי אליך **ותרפאני**". עכ"פ מתברר ממנה גם העניין הפשוט שלבניין המקדש זכינו מתוך מחילת העוון. מלבד הפן האישי שדוד רוצה שלא יהרהרו אחריו, יש בלימוד זה מילוי של אחד מתפקידי דוד, "להורות תשובה ליחיד" (ע"פ ע"ז ה.). כשיתוודע הציבור לכך שדוד שב בתשובה, ונתקבלה תשובתו, תתמלא המטרה שלמענה גילגל ה' חטא זה לידי.

הרד"ק ממשיך עניין זה ומוסיף שחלק מהברור שנעשה ע"י שבנה שלמה את המקדש, הוא דווקא מצד שהמקדש יהיה מקום סליחה וכפרה, שלא יתכן שיִבנה ע"י מי שלא נתכפר לו חטאו. העולה מהדברים הוא שבניין ביהמ"ק הוא מדרגה עליונה של עם ישראל, שאנו מגיעים אליה מתוך תשובה וכפרה, וגם זוכים מתוכה לתוספת כפרה. כל עניינו של ביהמ"ק הוא תשובה, עבודה ונחת רוח לפניו שנעשה רצונו (ע"פ ילק"ש תשמ"ז), ומתוך כך מחילת החטא. זהו א"כ היחס העמוק בין תחילת המזמור להמשכו ע"פ הרד"ק.

ע"פ **האב"ע** בפירושו הראשון, ג"כ מבואר שבית המקדש מגיע מתוך רפואת החולה, שמשמעותה היא סליחה לחוטא, אלא שהוא מדבר ברמה הלאומית. הוא כותב: "א"א שצווה דוד שינגנו זה המזמור בחנוכת הבית הראשון, וי"א בחנוכת הבית השני או השלישי, (והקשר בין המשך המזמור לכך הוא) כי דימה ימי הגלות לימי החולי (ואחריהם יבנה ביהמ"ק)" (הגמרא בשבועות טו: אומרת שאמרו מזמור זה בעת קידוש העזרה בימי נחמיה ומשם לומדת שבכל קידוש תוספת לעזרה ולירושלים צריך שיר).

הגלות היא שילוב של חולי הגוף והנפש: הארץ שוממה, עם ישראל כאיברים מפוזרים (כוזרי בל, ע"פ חזון העצמות היבשות ביחזקאל לז'), "אין לך ביטול תורה גדול מזה" (חגיגה ה:), מעיינותינו נסתמים (אורות א"י ג), גבורתנו איננה (אורות המלחמה ג) ואין איתנו יודע עד מה... עד שמתוך ליל הגלות בוקע השחר, והחושך נהפך לאורה של גאולה, ואור חדש על ציון יאיר, והנה שמש צדקה ומרפא בכנפיה לחולי הגלות, ושיר חדש - ישן בפנינו שנבע מתוך ליבו של דוד מלכנו, שיר חנוכת הבית: "שוועתי אליך **ותרפאני**". ונצטרך להבין איך הציע האב"ע על דרך זו שמדובר בבית המקדש הראשון, שלא הגיע אחרי גלות.

בפירושו השני כותב **האב"ע**: "והקרוב אלי כי זה המזמור חיברו בחנוכת ביתו, כי הכתוב לא הזכיר בית ה', (והקשר להמשך המזמור): ואותו זמן חלה דוד ויחי מחוליו". לכאורה ע"פ פירוש זה אין קשר מהותי בין המחלה לבין חנוכת ביתו של דוד, אלא כביכול נסמכו שני האירועים במקרה, וממילא צריך להבין למה הנציחם דוד יחד במזמורו. וכמובן שאין בעולם "מקרה", בפרט בענייני מלכות ישראל ותורתם (מהר"ל גבורות ה' פי"ט), ולכן שאלתנו היא מה הקשר המהותי בין שני עניינים אלו.

אחרון המפרשים שנזכיר הוא **המלבי"ם** שמפרש שחנוכת הבית היא משל לרפואת הגוף, שהוא כעין בית לנפש. ומפרש את כל המזמור כפשוטו בחולה שנתרפא.

ג. ביאור עומק

הרמב"ם בפתיחה ל"מורה נבוכים" מבאר שמשמשים במשל כדי לדבר על מושג מופשט באופן שהאוזן מורגלת יותר לשמוע, ומבינה טוב יותר. והנה, האב"ע בפירושו הראשון ביאר

שמה שנאמר על חולי הגוף הוא משל למושג הכללי של הגלות, ואילו המלבי"ם פירש לאידך גיסא, שהבית שהוא גדול יותר מהגוף וחוליו, הוא שמשמש משל לגוף האדם הפרטי שעליו התכוון המזמור לדבר, ובעצם מדובר על גוף כמושג מופשט, מצד שהוא מעון לנפש.

ניתן להסיק מכך יסוד חשוב ומפורסם, והוא, שפעמים רבות דומים העקרונות הפועלים בפרט הקטן – לעקרונות הפועלים בכלל הגדול, וכן בכל מצבי הביניים שביניהם, לכן יכולים מאורעות הגוף לשמש כמשל לחולי הנפש, וכן להיפך. זה מתבטא בענייננו בכך **שישנו מהלך של ירידה לצורך עלייה והודאה**: גם בגוף – כהמלבי"ם, גם בנפש – כהמצודות (דהיינו מחילת עוונות), גם בבניין הבית הפרטי – כפירושו השני של האב"ע (וכך נבאר את הקשר המהותי בין בניין ביתו לבין מחלתו, שמתוך צער מחלתו הגיע לשמחה והודאה יתירה עם חנוכת ביתו ורפואתו), וגם בבית חיינו הכללי, ביהמ"ק – כפירושו הראשון של האב"ע: וזה בין בגאולה השלמה מגלויותינו, ובין במהלך הדרך לבניין הבית הראשון, ששאלנו עליו לעיל, שגם בו היה מהלך של עליית מצבם הגשמי והרוחני של עולי מצרים עד שנבנה ביהמ"ק הראשון, נלע"ד שהסיבה לצורך במהלך זה בכל המצבים שמנינו, היא, שה' מנהיג ההיסטוריה באופן שבתחילה אנו במצב של קושי והתמודדות, שמביאים אותנו לענווה מתוך הכרה בקטנותנו והזדקקות אליו. בראותנו כמה קשה מצבנו בהיותנו רחוקים מה', הכרה זו מהווה בעצמה התקרבות אליו, וגם מעוררת אותנו להיות ראויים יותר לקירבה אליו, עד ישועתנו – "כי עמד מקור חיים באורך נראה אור" (תהל' לו, ו). ונמצינו מלאי שבת והודיה למושענו – רופאנו. ומתוך כך מתמלאים אנו בהבנה ורצון להמשיך את יניקת חיינו מה', את קישורנו אליו, למען לא נפול שנית בטעות של "ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם" (פס' ז), ובמקום זה נגיע למצב של "למען יזמרד כבוד ולא ידום, ה' אלקי לעולם אודך" (פס' יג). ופירש זאת הרד"ק שדווקא הכבוד, שזו הנשמה, היא שתודה כיוון שאין בה מיתה, ובה נוכל להמשיך הודאתנו לעולם.

ד. מסקנות

ע"פ דרך זו ניתן אולי להמשיך ולהבין את **הקשר לתפילת שחרית** כעוד מצב ביניים: אחרי לילה של שינה ללא עשייה, כמצבו של חולה שנפל למשכב, אנו מתעוררים לבוקרו של יום מלא חדות יצירה. "בערב ילין בכי ולבוקר רנה" (פס' ו) באמירת מזמור זה מודים אנו על שזכינו לחנוכת "בית חיינו": "והודעת להם – זה בית חייהם" – זו אומנות לפרנסה (רש"י ב"מ דף ל ע"ב) או לימוד תורה (רש"י ב"ק דף ק ע"א), דהיינו על התחלת הפעילות של היום החדש. "לעולם אודך" בהקשר זה, לא יוכל להתפרש כפי שאמרנו לעיל, שלא נפול שוב לחולי, שהרי אחר כל יום יגיע שוב הלילה, אלא שגם בזמני הלילות נישאר בדבקותנו בה'.

נלע"ד שהבנה זו מאפשרת להבין את ההקשרים בהם הביאו חז"ל את מזמורנו:

גם מרדכי ואסתר נושעו והודו. והנה, בדומה ל**פסיקתא** שחיברה את מזמורנו לימי הפורים, כן הוא ב"פירושי סידור לרוקח" שמקשר ואומר שבברכה שעל קריאת המגילה יש 37 מילים כמו מ"ארוממך ה'" עד "ולבוקר רנה". ואולי לא בכדי אינו מונה את המילים "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד", כיוון שבניית המקדש נעצרה באותם ימים, ואכתי עבדי אחשורוש אנו,

ולא אומרים הלל או מסתפקים בקריאת מגילה שהיא הלל בהסתר (מגילה יד.) "ואנכי הסתר אסתיר פני" (דברים לא, יח). ונמצינו למדים שראויה ההודאה גם על ישועות קטנות או חלקיות ללא חנוכת המקדש, כמו קימה בכל בוקר, שמתחדשת בה הברכה לזוקף הכפופים, מתיר האסורים שעשה לנו כל צרכנו. ואולי על דרך זו נהגו עדות המזרח גם בתפילת שחרית לא להזכיר פס' זה, כיוון שמדובר בשמחה קטנה.

את סיבת אמירת המזמור **בזמן הבאת הביכורים** פירש בעל "מלאכת שלמה" שם שבזמן הביכורים היו מתקבצים קהל גדול ונדמתה השמחה כחנוכת הבית. וה"משנה ראשונה" שם אומר שלמול קריאתו של מביא הביכורים "ארמי אובד אבי" דפתח בגנות וסיים בשבח, אנו מודים ש"לא שימחת אויבי לי" (פס' ב). שוב יצטרפו הדברים: הדרך להעלאת ביכורי פרי אדמתנו, מתחילה ממהותם של ישראל, שדווקא בגלל ערכה, הגויים בשפלותם מנסים לאבדה: גוי גדול שכזה שעצם מציאותו מהווה עבורם תביעה רוחנית ומוסרית שאינם רוצים בה. ודווקא לעם קדוש כזה מוציאה ארץ הקודש פירותיה בעין יפה (כה"משנה ראשונה" - שההודאה היא על עמידת ישראל אל מול הגויים). ובכל זאת לא קלה היא דרכו של החקלאי: מאמין בחי העולמים וזורע, עם העבודה המאומצת, ביום אכלני חורב וקרח בלילה, עצירת גשמים, מחלות תבואה ומזיקים. אך דווקא מתוך קשייו, "ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלקיך", ושמח הוא מעין חנוכת ביתו מחדש ע"י פרנסת ביתו. ואחר ריחוקו מהמקדש כל ימי עבודתו, חונך הוא מחדש את קישורו אל הקודש והמקדש בעת הבאת הביכורים (כה"מלאכת שלמה" - שההודאה היא על העליה לרגל). וכך ניתן אולי גם להסביר, ולנסות לחוות, את הכניסה המחודשת לבית הכנסת כל בוקר, כחנוכת הקשר למקדש מעט, כחנוכת הבית!

ה. סיכום

באמרנו היום "מזמור שיר חנוכת הבית..." משבחים אנו על שמחות ההווה, הרגילות והמתחדשות, גם אם הן חלקיות, אך מצפים אנו שדווקא מתוך כך נגיע לבניין השלם: לשמוע שירת הלויים בחנוכת בית מקדשנו במהרה בימינו, מתוך רפואת גופנו, סליחת עוונותינו, קימתנו מאבל גלותנו לשמוח בשמחת עמנו למען יזמרך כבוד ולא ידום!